

éppen legújabb szakaszával egyenlő; hanem annak egészével" ilyen következetesen vállalja, attól talán elvárhatnánk, hogy a mások művei iránti érdeklődésében ne csupán a „megértés vágya” vezérelje. Az „egész pálya” igényli az „ítélkezési szándékot” is, ami a kritika elengedhetetlen tartozéka. Ahogyan ő maga írja egy másik dolgozatában: a kritikusként művészé kell válnia, „a kritikának is le kell szállnia az arénába.” Lehet, hogy a szándék és a tett közötti ellentmondás csak fokozza a vallomás izgalmát. De akkor is ellentmondás marad. (Szépirodalmi)

URBÁN NAGY ROZÁLIA

MERT LASSAN ELFOGYNAK A BESZÉLGETŐ PARTNEREK . . . *

Hosszú élet állt mögötte. Hetvenhat éves korában halt meg. Még iskolás diák volt, alig tizenöt éves, amikor tanára, Molter Károly, a kitűnő erdélyi író először vitte el a Galilei Körbe. 1910 tavaszán ez az Ady-műsor pezsdítette fel érdeklődését a társadalmi kérdések iránt. 1912 májusában már ott volt a nagy munkástüntetésen. Közéleti pályája több mint hat évtizeden át ívelt és végig, töretlenül elkötelezettje maradt a baloldali gondolatnak, több, mint fél évszázadig hűséges harcosa a szocializmus eszméjének.

Ez a *pálya* az igazi életmű, s hozzá képest csupán szerény töredék, emlékeztető a mintegy kétszáz oldalas gyűjtemény, amely visszaemlékezéseit, néhány tanulmányát, kritikáját tartalmazza. Ellentmondást takarna a látszólagos aránytalanság a gazdag, kavargó életáradat és a viszonylag vékony íráserecske között? E diszkrepanciában inkább lényének legjellegzetesebb alaptulajdonságai jutnak kifejezésre. Derűs, kiegyensúlyozott ember volt, szerény és bölcs, mértékletes az ambícióban és buzgalomban. Sokkal jobban szeretett szűk körben mesélni, mint széles köröknek publikálni. A bensőséges, kedélyes csevegés öröme élvezte igazán és kevésbé vonzotta a közéleti szereplés harsányabb népszerűsége. Fiatalabb korában csak kötelességből írt: kommunista elvtársai biztatására vagy utasítására. Később tudományos feladatköréhez tartozott az írás. Irodalmilag és történelmileg legértékesebb írásai, visszaemlékezései Bajcsi-Zsilinszky Endrére, József Attilára, Madzsar

*Lázár Vilmos: *Egy emlékirat lapjaiból. Kossuth. 1976.*

Józsefre, Antal Jánosra és Agárdi Ferencre, élete utolsó öt esztendejében születtek. Fiatalabb barátai és tanítványai kitartó unszolására. Akik szavát hallgatva szorongva figyelték az idő múlását, egészsége romlását, mert tudták, hogy „Vili bácsi” élményei, elbeszélései e század magyar történelmének milyen sajátos, pótolhatatlan forrásai. S azt is érezték, hogy az elbeszélésekben felbukkanó tengernyi tény, adat, összefüggés rögzítése nem lenne kielégítő. Hisz ilyen tárgyyszerű összegezés esetén éppen az sikkadna el, ami a beszélgetésekben a legvarázslatosabb: Lázár Vilmos egyéniségének kisugárzása.

A kötet előszavának szerzője, egyik legkedvesebb tanítványa, Vitányi Iván találóan jegyzi meg, hogy e gyengéd, baráti kényszer hatására miként találja meg hetvenötéves korában Lázár Vilmos a maga műfaját, irodalmi stílusát. Elmerülve visszaemlékezéseiben az olvasó őszintén fájlalja, hogy ezek csak ily későn születtek és a halál nagyon hamar véget vetett a felelevenítés folyamatának. Am a hiányérzettel párhuzamosan fogalmazódik meg a sejtés: talán éppen a kései, önkéntelen műfaji talákozásból fakad a felbecsülhetetlen többlet, az emlékirat sajátossága, rendhagyó erénye. Szerzője alkatilag és gondolatilag eleve tartozkodó természetű és nagyon kritikus elme volt. Az érett korrall emberi erényei kiteljesedtek. Így került el a legtöbb memoár írónak – a legjobbaknak is – közös, szinte a műfajhoz tapadó vétkét, saját személyének előtérbe helyezését és a szüntelen, utólagos öngazolást. A halála előtt egy esztendővel, 1971 nyarán a Valóságban megjelent Bajcsy-Zsilinszky visszaemlékezés bevezetőjében fölülnyes iróniával emlegeti a közéleti „Intimpistákat”, akik azzal igyekeznek személyük fontosságát bizonygatni, hogy visszamenőleg belefűllentik magukat valamennyi lényeges múltbéli eseménybe. A hetvenötödik évébe lépő Lázár Vilmos csak mosolyogni tud ezen az – olykor történelmi méreteket öltő – emberi gyarlóságon, amely tőle mindig idegen volt. Az elbeszélés, az írás nem a cselekvés vágyának kompenzálása volt. Ő valóban aktív részese volt sok történelmi eseménynek, s mivel tárgyismerete, ritka élménygazdagsága, színes elbeszélő képességgel, mesélőkédvvel és formaérzékkel párosult, így az emlékirat-töredékek olvasása kivételes élvezetet nyújt.

Életéről sokat árul el a kötete végén közzétett bibliográfia, amelyben maga állította össze pár évvel halála előtt írásainak tervezett, gyűjteményes kiadása számára válogatott publikációinak jegyzékét. A kommunista értelmiségi életének első, legtermékenyebb szakasza az illegális éveire esik. Agrárpolitikai cikkeket és általános publicisztikát írt szaklapokba, a Népszavába, a Kassai Munkásba, a kolozsvári Korunkba, a Gondolatba, a Társadalmi Szemlébe, a Szép Szóba és a Szocializ-

musba. 1945 és 1948 között a földreform és a mezőgazdaság ujjaszervezése áll közírói tevékenysége középpontjában is. Azután esztendőkre elhallgat. Ebből a korából csak néhány agrotechnikai szakkikk marad meg. 1956 után ismét rendkívül aktívan vállal részt a korszerű hazai mezőgazdaság kialakítása problémáinak megvitatásában. Majd élete alkonyán formálódnak a végső nagy összegezés mozaikjai, a visszaemlékezések. Első írása 1912-ben jelent meg: *Viták a világi nagybirtok kialakulásáról* című tanulmánya. Utolsó nagyobb lélegzetű vállalkozása pontosan hatvan év múlva, a befejezetlen visszaemlékezés József Attiláról, amely a Valóságban jelent meg 1972 őszén. Irodalmi aktivitásának, cselekvése intenzitásának diagrammája tükrözi az ember és a társadalom viszonyát is.

Az Emlékeim József Attiláról a maga nemében remekművű kis írás. A színes, érdekes személyi élményeket elegyíti a kor elvi-politikai konfliktusainak nyílt és őszinte feltárásával. Megpendíti benne visszaemlékezései megírásának belső motivációját is. „Mert lassan elfogynak a beszélgető partnerek – írja – és ha az ember emlékezetébe idézi valamely esemény mozzanatait . . . nem egyszer bizonytalanodik egyetértő vagy ellentmondó kortárs tanúk hiányában.” Egész életében egyenes, tisztességes, korrekt ember volt. Kínosan ügyelt visszaemlékezéseiben a hitelességre. Ismerte a veszélyt, hogy az emlékezet elfogultan szelektál: kidomborítja a kedvezőt, kihullatja a feszélyezőt és az elrajzolt árnyalatokból könnyen áll össze egy korszak vagy egy történelmi alak torz képe. Emlékiratainak visszatérő mozzanata az önkritika. Vagy úgy, hogy felelevenítve a Bajcsy-Zsilinszkyvel, József Attilával, Mónus Illéssel, vagy legjobb barátjával, a méltatlanul mellőzött Agárdi Ferencsel folytatott vitákat, elismeri, hogy annak idején miben nem volt igaza, vagy olyan formában, hogy kommentár nélkül, híven felidézi az egykori ellentétet (ha ez ma már számára előnytelen is), s az olvasóra bizza az ítéletet. Jellemességének bizonyítéka a József Attila kérdésben tanúsított magatartása. Mint írja, barátja, sőt bizonyos kérdésekben bizalmasa volt a költőnek. De őszintén elismeri, hogy a maga idejében ő sem ismerte föl József Attila rendkívüli jelentőségét, nagyságát. Lázár vallomása szerint még a szűkebb baráti körön belül is költői zsenijét csak Németh Andor, politikai jelentőségét csak Agárdi Ferenc mérte fel a maga idejében. Saját felelősségét így fogalmazza meg: „Nem figyeltünk eléggé rá.” Ám ellentétben azokkal a kortársakkal, akik életükben üldözték: és rágalmazták József Attilát és utólag tények elhallgatásával, a valóság elhomályosításával igyekeztek felelősségüket kisebbiteni, Lázár, aki végig kitartott barátságuk mellett, keserű szemrehányással illeti önmagát. Mert a harmincas években nem védte meg a „brutális, értetlen, méltatlan” támadásokkal szemben. „Amit oktalanul és értet-

lenül mulasztottunk – írja – és amit joggal kér számon az utókor, pótolni semmiféle meaculpázással nem lehet.”

A gazdag életből szerény memoár-kötet maradt hátra. Sajnos keveset írt meg emlékeiből. De sokat mond Lázár Vilmosról, hogy immár szűkre szabott idejében, megfogyatkozó energiával kiket választott. A rokonlelkeket, a bátor férfiakat, a romantikusokat, ha úgy tetszik, a kiábrándíthatatlan álmodozókat, vagy – ahogy ő fogalmazza meg egy címben – azokat is, akikről nem beszélnek. S ha politikailag óriási is volt a távolság Madzsar József vagy Antal János és Bajcsi-Zsilinszky Endre között, e mártír sorsok ihlették írásra élete utolsó éveiben.

VÁSÁRHELYI MIKLÓS

MUNKA ÉS TELJESSÉG

DEVECSERI GÁBOR: *LÁGYMÁNYOSI ISTENEK*

Teljes odaadással végzett munka és teljes szívvel vállalt élet egységében, összefonódásban látja és láttatja Devecseri a személyiség magvát, az értelmes élet lehetőségét. Csak annak lehet teljes az élete, aki a munkának él – másrészt csak annak munkássága, életműve lehet teljes, akinél a munkának szentelt élet nem lemondás, aszkézis, hanem természetes dolog; akinél a mű gazdag életből, megélt élményből fakad. Devecseri egész életében olyan embereket választott barátnak, munkatársnak, példaképnek, tanárnak, nemcsak lágymányosi „istenek”, – s ezzel a kötet portréi, esszéi tárgyának – akikre munka és élet teljessége volt jellemző.

Klasszika-filológus tanáraitól és barátaitól az antik irodalom titkain kívül azt is megtanulta – és továbbadja nekünk, olvasóknak – hogy így érdemes élni, munka és élet egymást megtermékenyítő lázában. Mesteréről, Marót Károlyról írja: „Nem volt aszkéta – mohó volt. Sok mindenről lemondott a szüntelen munka kedvéért. Mert ez szerezte neki a legtöbb örömet.” Horváth István Károly azzal büvölte el, hogy „Catullus megszállottjaként” tavernáról tavernára járt azért, hogy még hűségesebben, pontosabban fordíthasson. Mert „élvezte azt, hogy íme megtapasztalta a catullusi kocsmát, a salax taberna hangulatát, megélhetett egy jellegzetesen catullusi pillanatot.” Kerényi Károly és a Stemma-kör adta legnagyobb élmény az, „ami e könyvek megjelenése mö-